

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2008, C.13, S.1 s.335-350.

**TÜRKİSTAN ÜZERİNDE ÇİN HALK
CUMHURİYETİ'NİN RUSYA FEDERASYONU VE
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE OLAN
REKABETİ**

**THE COMPETITION OF THE REPUBLIC OF
CHINA WITH THE RUSSIAN FEDERATION
AND THE USA ON TURKISTAN**

Yrd.Doç.Dr.Timuçin KODAMAN*

ÖZET

Tarihin ilk çağlarından itibaren pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Türkistan, kapsadığı coğrafya nedeniyle sahip olduğu jeostratejik ve jeoekonomik değer etkisiyle geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük güçlerin çatışmasına sahne olmaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında başlayan ve “Yeni Büyük Oyun” olarak isimlendirilen, Türkistan bölgesindeki etkinlik mücadelesinin ana aktörlerinden birisi olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin, özellikle Rusya Federasyonu ve Türkistan devletlerini kastederek başta komşuları olmak üzere hiçbir ülkeye karşı tehdit oluşturmadığını her fırsatta dile getirmesine rağmen; adı geçen ülkeler ve küresel hegemonyasının tehlike altında olduğunu hisseden Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyetine temkinli yaklaşmakta ve bu doğrultuda stratejiler üretmektedir.

ABSTRACT

Turkistan, a cradle of many civilizations since the beginy of the history still is an arena of the big powers because of its geostrategic and geoeconomic values.

One of main players of the so called “The New Big Game” that has started after End of the Cold War, Republic of China Claims that she is not a threat to any country in the region (meaning mainly for Russia Federation and Turkistan), USA is catious about China believery that her influence on these countries is under risk and develop is policies in this direction.

Yeni büyük oyun, Türkistan, Çin Halk Cumhuriyeti, ABD, Rusya Federasyonu
The New Big Game, Turkistan, Republic of China, USA, Russian Federation

* Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

1 GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrasında oluşturulmaya başlanan “Yeni Dünya Düzeninin” kilit bölgelerinden biri olan Türkistan; 19.yüzyılda İngiltere ve Rusya arasındaki egemenlik yarışını çağrıştırır şekilde,¹ fakat daha kapsamlı, aktörlerinin çeşitliliğiyle dikkat çeken ve “Yeni Büyük Oyun”² olarak tabir edilen³ stratejik etkinlik mücadelesinin yaşandığı bir bölge halini almıştır. Bölgenin iki büyük gücü ve geçmişte birbirine rakip olan Rusya ve Çin, küreselleşme döneminde ABD merkezli Atlantik emperyalizmine karşı kendilerini korumak, bu doğrultuda işbirliği yapmak üzere harekete geçmişlerdir. Özellikle ABD’nin yeni yüzyılın ilk yıllarında Afganistan ve Irak gibi iki küçük ülkeye askeri işgal hareketi ile girmesi, Afganistan üzerinden Orta Asya, Irak üzerinden Hazar havzasına yönelen bir askeri saldırıyı sürdürmeye çalışması karşısında, Asya’nın iki devi olarak Rusya ve Çin bir araya gelerek Atlantik emperyalizminin Avrasya kıtasını işgaline karşı çıkmışlar ve bu işbirliğine Türkistan ülkelerini de dahil etmişlerdir.⁴

Başlangıçta, SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan Türkistan devletleri ve Rusya Federasyonu (RF) ile Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasında var olan sınır sorunları ve bölge güvenliğini tehdit eden radikal dini hareketlere karşı oluşturulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)’nün, artan ABD etkisine karşı bir başkaldırı niteliği kazanması ve çok kutupluluğun her fırsatta dile getirildiği bir yapıya bürünmesine rağmen, ÇHC ve RF’nin Türkistan politikalarının aynı doğrultuda olduğu yanılıgısına düşülmemelidir. Zengin doğal kaynakları ve stratejik konumu itibarıyla her iki ülke içinde önemli bir yere sahip olan Türkistan, ABD haricinde ÇHC ve RF’nin de birbiriyle çatışan farklı stratejiler geliştirmesine neden olmaktadır.

2 ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN TÜRKİSTAN POLİTİKASI

1976 yılında Mao’nun ölümü ve sonrasında Deng Xiaoping’ in iktidara gelmesi ile ekonomik ve politik değişim sürecine giren ÇHC, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni konjonktürde yerini alma ve oluşan fırsatları değerlendirme gayreti içerisine girmiştir. Ekonomik Kalkınma Planı’nın birinci aşamasını başarı ile tamamlaması ÇHC’ ni

¹ Bu kapsamda, 19.yüzyılda Orta Asya odaklı Rus-İngiliz çekişmesini anlatan “Büyük Oyun” terimi ortaya çıkmıştır. Rusya’nın, hammadde ihtiyacını karşılayacağı, ürettiği malları satabileceği Pazar elde etmek ve Hindistan’a uzanan stratejik bir mevki kazanmak; İngiltere’nin ise, Hindistan’ı koruyabilmek amacıyla tampon bölge oluşturmak gayesiyle Orta Asya’yı ele geçirmek istemesi olarak özetleyebileceğimiz ve karşılıklı Rus-İngiliz hamlelerini içeren strateji hareketleri “Büyük Oyun” olarak isimlendirilmektedir.

² Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte, Orta Asya’da çıkarı bulunan devletler arasında başlayan etkinlik mücadelesi, 19.yüzyıldaki Büyük Oyun’u çağrıştırması nedeniyle “Yeni büyük Oyun” olarak isimlendirilmiştir. Fakat bu seferki mücadelede İngiltere’nin rolünü ABD devralırken, ÇHC, Türkiye ve İran da bu mücadeleye dahil olmuştur.

³ “Yeni Büyük Oyun” tabiri ilk defa Pakistanlı gazeteci Ahmed Raşid tarafından kullanılmıştır. Lutz, KLEVEMAN, *Yeni Büyük Oyun, Orta Asya’da Kan ve Petrol*, Everest Yayınları, İstanbul, Ekim 2004, s. 3.

⁴ Anıl, ÇEÇEN, *Türkiye ve Avrasya*, Fark Yayınları, Ankara, Kasım 2006, s. 300.

‘Asya-Pasifik Bölgesine Yönelme’ stratejik planını gerçekleştirme arzusuyla birlikte, Kuzeybatı bölgesinde güvenlik alanı yaratmaya⁵ itmiştir.

Bu maksatla Rusya Federasyonu ve Türkistan devletleriyle birlikte ÇHC, öncelikli olarak sınır sorunları ve terörizm kaynaklı güvenlik problemlerini gidermek gayesiyle Şanghay Beşlisi'nin oluşturulmasına öncülük etmiştir. Şanghay Beşlisi'nin ilk toplantısının yapıldığı 1996 yılından, birliğin üye sayısını artırarak Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne dönüştüğü 2001 yılına kadar sınır sorunları büyük oranda giderilmiş ve dikkat çekici bir şekilde, Çok Kutupluluğun dile getirildiği, ekonomik ve siyasi bir yapıya bürünmüştür.

ÇHC, Türkistan politikasının ilk ayağını oluşturan, sınır sorunları, bölgede güvenlik alanı oluşturma ve bunla bağlantılı olarak Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketini etkisizleştirme stratejisini ŞİÖ kapsamında ve üye ülkelerle kurduğu ikili ilişkiler vasıtasıyla uygulama imkanı bulmuştur.

ÇHC'nin Türkistan politikasının ikinci önceliğini 21.yüzyılda artarak devam edecek olan enerji ihtiyacının temin ve naklinde farklı kaynaklar ve nakil güzergahları üretme çabası oluşturmaktadır. “Üç Aşamalı Milli Kalkınma Stratejisi” nin ikinci aşamasını oluşturan 1980–1990 yılları, ekonomide yüksek büyüme hızının yakalandığı bir dönem olmuştur. Dış yatırımların yoğun olarak devam ettiği bu yıllarda, ÇHC' nin enerji ihtiyacı büyüme hızıyla doğru orantılı olarak artmış, özellikle petrol ve doğal gaz ihtiyacı iç üretimle karşılanamaz düzeylere ulaşmıştır.⁶

1993 yılından itibaren artan enerji ithalinin büyük bir kısmı Ortadoğu'dan yapılmış, fakat bölgenin giderek istikrarsızlaşması ve artan ABD etkisiyle ÇHC; enerji ithal edilen kaynakları çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Öncelikle Türkistan, Hazar ve İran stratejik enerji temin alanları olarak kabul edilmiş ve sonrasında Rusya' nın bu bölgelerde varolan enerji kontrolünü dikkate alarak alternatif bölgelere yönelmiştir.⁷

Türkistan bölgesindeki enerji stratejisini, önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervine sahip Kazakistan⁸ ve Türkmenistan⁹ odaklı yürüten Çin; 1997 Temmuz ayında, CNPC (Çin Ulusal Petrol Şirketi) vasıtasıyla 4,32 milyar ABD doları karşılığında Batı Kazakistan bölgesinde bulunan

⁵ Nuraniye Hidayet, EKREM, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950–2000)**, Asam Yayınları, Ankara, 2003, s. 131.

⁶ R. Kutay, KARACA, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, IQ Yayıncılık, Ekim 2004, İkinci Baskı, s. 131.

⁷ ÇHC; Sudan, Endonezya, Libya, Cezayir, Venezüella, Kolombiya, Gabon, Avustralya, Ekvador ve Küba gibi ülkelerde Petrol ve Doğal Gaz işletmeciliği yapmaktadır. Barış ADIBELLİ, “Çin Fırtınası Küreselleşiyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 13 Şubat 2006, Özel Ek, Yıl 2, Sayı 85, s. 4.

⁸ Kazakistan'ın 160 bölgesinde; 2,1 milyar ton petrol ve Hazar' la birlikte 5,9 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır., Mustafa ÖZTÜRK, “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik Durumlarına Bakış”, (der. Mim Kemal, ÖKE), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayıncılık, Mart 1999, İstanbul, s. 291

⁹ Türkmenistan'ın petrol rezervi 1,5 milyar varil, doğal rezervi ise 2,75 trilyon metreküptür., ÖZTÜRK, **a.g.m.**, s. 292.

Aktyubinskmunay petrol yatağının % 60 hissesini satın almıştır.¹⁰ Söz konusu petrol yatağında 150 milyon ton petrol olduğu tahmin edilmektedir. Ağustos 1997 yılında ise CNPC, 1,3 milyar dolara Uzen petrol yatağının % 60'ını satın alarak Kazakistan petrol sanayine ağırlığını koymuştur. Söz konusu yatakta 200 milyon tondan fazla petrol olduğu hesaplanmaktadır.¹¹

Yerli petrol kaynaklarının yetersizliği ve kömürün ekonomik ve çevresel etkilerinin maliyeti nedeniyle Çinli liderler gelecekteki enerji güvenlikleri için çeşitlilik stratejileri geliştirmektedir. Doğal gaz kaynaklarının genişletilmesine odaklanılması ve halen % 3 olan doğal gaz kullanım oranının artırılarak 2015 yılında % 8-10 olmasının hedeflenmesi bu stratejinin bir parçasını teşkil etmektedir.¹² Artan bu doğal gaz ihtiyacını karşılama gayreti içindeki Çin, dünyanın 4.büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan Türkmenistan' la¹³ olan ticari ilişkilerini doğal gaz teminine odaklı olarak yürütmektedir. Çin uzmanları, doğal gaz üretimini artırmak amacıyla kendi teknolojilerini kullanarak, Türkmenistan'daki bazı doğal gaz yataklarını modernize ederek kapasite artırımı sağlamakta, yeni doğal gaz ve petrol yatakları arama çalışmalarına mali ve teknik destek sunmaktadırlar.

Petrol ve doğal gaz temininde izlediği politikanın benzerini bu kaynakların taşınmasında da izleyen Çin, deniz yoluyla taşımacılığa alternatif olarak boru hatları, kısmen de olsa demiryolu ve karayolu ile nakil hatlarını çeşitlendirmek istemektedir. Bu maksatla CNPC vasıtasıyla, başlangıçta 20 milyon ton taşınması ve giderek 40 milyon tona çıkması hedeflenen, 3000 kilometrelik bir boru hattı ile Kazakistan petrolünü Çin' e ulaştırmayı hedefleyen bir projeyi hayata geçirmeye çalışmaktadır. İnşaat süresi 7-8 yıl olarak öngörülen ve ekonomik olmaktan ziyade, stratejik önem taşıdığı değerlendirilen¹⁴ bu projenin bir bölümünün tamamlanmasıyla 2006 yılı içerisinde petrol sevkiyatına başlanmıştır.

Kazak petrolünün, Rusya topraklarını kullanmadan boru hatlarıyla bir başka ülkeye ihracına imkan verecek bu boru hattına ileride Rusya petrol boru hattı sisteminden de bağlantı yapılması planlanmıştır. 3000 km.lik boru hattının Kazakistan bölümünün ikinci etabını oluşturacak 998 km.lik Atasu-Alaşanko petrol boru hattının, Kazakistan'ın batısından orta kesimlerine uzanan ve yapımı 2003 yılında tamamlanan ilk etap Atrau-Kenkiyak boru hattı ile Atasu' da birleşerek, Çin'in Kazakistan sınırında yer alan Alaşanko sınır kapısına kadar uzatılması hedeflenmiştir.¹⁵

¹⁰ Kayrat, TOYKENOV, **Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikası**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2002, s. 59.

¹¹ TOYKENOV, **a.g.e.**, s. 53.

¹² KARACA, **a.g.e.**, s. 135.

¹³ Atakan, GÜL ve Ayfer Yazgan, GÜL, **Mekân Arayışındaki Avrasya Boru Hatları ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, Nisan 1995, İstanbul, s. 29.

¹⁴ A.Necdet PAMİR, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya' da Bitmeyen Oyun**, Asam Yayınları, Ankara, 1999, s. 72,73.

¹⁵ Bircan, DOKUZLAR, Hasan, YILMAZ ve Cenk, PALA "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 297.

3 ÇİN HALK CUMHURİYETİ-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB)'nin yıkılmasıyla RF, SSCB'nin ana mirasçısı olmuş ve SSCB'den kalan birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Rusya'nın ilk devlet başkanı Boris Yeltsin'in ülke içinde esmeye başlayan bağımsızlık havasına engel olamaması ise Rusya'nın parçalanabilirliğini gündeme getirmiştir. Vladimir Putin'in, görevi Yeltsin'den devralması ile birlikte ise Rusya'da "*Upravlyayemaya Demokratiya*" (Yönetilebilir Demokrasi) teriminin ortaya çıkmasına neden olan merkezîyetçi politika başlamıştır.¹⁶

Sovyetler Birliği'nin son lideri Mihail Gorbaçov'un liderliğinde uygulamaya konulan "*Perestroyka ve Glastnost*" (Yeniden Yapılanma ve Şeffaflık) ekseninde şekillendirilen, *iç politikada ülkenin kurumlarının işleyişini demokratikleştirmek ve açıklık, büyümeyi hızlandırmak ve krizleri aşmak amacıyla politik, ekonomik ve toplumsal sistemin yapılandırılması; dış politikada ise, savunma harcamalarının azaltılması, nükleer silahlarda indirim yapılmasını sağlamak amacıyla ABD ile diyalogun yeniden başlatılması, Batı'yla yakınlaşmak, Afganistan'dan görüşmelere dayalı bir geri çekilişi gerçekleştirmek ve Çin'le var olan pürüzleri gidermek gibi hedefleri*¹⁷ içinde barındıran bu politikalar Gorbaçov ve sonrasında Yeltsin döneminin temel parametrelerini oluşturmuştur.

Çin ile Rusya arasında mevcut en önemli pürüzleri ise; ideolojik farklılıklar/anlaşmazlıklar ve sınır sorunları oluşturmuştur. 1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde Gorbaçov - Zemin arasında başlayan görüşmeler, Yeltsin ve Putin döneminde devam etmiş ve neticede, Rusya'da ideoloji değişikliği nedeniyle iki ülke arasında var olan ideoloji sorunu ortadan kalkmış, yapılan görüşmeler ve anlaşmalar ile de sınır sorunu büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur.¹⁸

Rusya ile Çin arasındaki pürüzlerin giderilmesinin yanında, iki ülkeyi stratejik ortaklık seviyesinde birlikteliğe sevk eden pek çok etken

¹⁶ İlyas, KAMALOV, "Rusya Federasyonu (Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler, Temel Sorunlar, Muhtemel Senaryolar ve Ana Aktörler)", **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM Yayınları, Ekim 2006, s. 5.

¹⁷ Basile, KERBLAY, "Gorbaçov'un Rusyası", (der. Cem, AKAŞ ve Sevin, OKYAY), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1990, Yayın No: 1990-22, s. 67., alıntılardan Halim, NEZİHOĞLU, "Bağımsızlıktan Günümüze Rusya - Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", (der. Mim, Kemal, ÖKE), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s. 18,19.

¹⁸ İki ülkenin yakınlaşmasıyla 3645 km. uzunluğundaki (bunun 55 km.si Moğolistan'ın batısındadır.) ortak sınırlar üzerine yapılan Rus-Çin görüşmeleri 1992 yılında başlamıştır. Khabarovsk bölgesinde sadece üç küçük ada ve 50 km. kadarlık kısım hala sorun teşkil etmektedir. Bu soruna % 99 oranında halledilmiş olarak bakılmaktadır. 2001'in Temmuz ayında imzalanan Rus-Çin anlaşması, bu sorunun tamamen çözülmesi için görüşmelerin sürdürüleceğini ortaya koymaktadır. Alexandre, de BORDELİUS, "Ayı ile Ejderhanın Dansı: Yirmi birinci Yüzyılın Eşiğinde Rus-Çin İlişkilerinin Değerlendirilmesi", Fransız Müşterek Savunma Koleji, **Tribune**, <http://www.college.interarmees.defense.gouv.fr>, Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Dış Basın Bülteni, Kasım 2004, s. 38.

bulunmaktadır. Bu etkenler; NATO'nun doğuya doğru genişleme çabaları ve özellikle Kafkaslarda meydana gelen "Renkli Devrimler", ABD'nin başta Ortadoğu, Orta Asya ve Asya-Pasifik bölgeleri olmak üzere dünya genelinde uygulamış olduğu küresel süper güç konumunu devam ettirme faaliyetleri, bu kapsamda stratejik noktalarda askeri üsler edinmesi, Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD)¹⁹ ve Harekât Alanı Füze Savunma Sistemini (TMD)²⁰ oluşturmaya çalışması, benzer sorunlar karşısında birbirini destekler nitelikte ortak tavır sergileme zorunluluğunun bulunması,²¹ iki ülke arasındaki ekonomik-ticari ilişkiler ve olası bir Orta Asya Türk Birliği'dir.

NATO ile Rusya arasında öncelikli olarak terörizme karşı kurulan ortak karar alma mekanizmaları tesis edilmekle birlikte NATO'nun doğuya doğru genişlemesi neticesinde, eski Sovyet müttefikleri olan Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin NATO'ya dahil olması Rusya'yı rahatsız etmektedir. Bunun yanında, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'da meydana gelen renkli devrimler ve Doğu Avrupa'ya ABD tarafından konuşlandırılmak istenen Harekât Alanı Füze Savunma Sistemi (TMD), Rusya'nın yakın bölgelerinde kurulan ve kurulmak istenen askeri üsler ve BM kararı olmaksızın gerçekleştirilen ABD'nin öncülük ettiği askeri operasyonlar Rusya'yı olduğu kadar Çin'i de rahatsız etmektedir.

Rusya'nın Çeçenistan ve Çin'in de Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalar ve neticede bu iki ülkeye Batı tarafından insan haklarının ihlal edildiği yönünde yöneltilen eleştiriler ile son zamanlarda özellikle Kazakistan'ın dile getirdiği "Orta Asya Türk Birliği" projesi ise Rusya ile Çin'i en azından kısa vadede birlikte hareket etmeye zorlamaktadır.

Çin ile Rusya'yı ortak tavır almaya iten ABD karşıtlığı ve Türkistan bölgesindeki güvenlik sorunu var olmakla birlikte gelecekte bu iki ülkeyi karşı karşıya getirebilecek pek çok konu başlığı bulunmaktadır. Çin'in, sınır sorunları, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve bölgede güvenliğin sağlanması

¹⁹ Füze Kalkanı projesi olarak da bilinen ABD'nin 2001 yılı başında Başkan George W. Bush tarafından gündeme getirdiği, Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) Projesi, özellikle "korsan" yada "rogue" (serseri) ülkeler olarak nitelenen yeni nükleer güçlerden (K.Kore ve İran gibi) gelebilecek olası bir nükleer saldırıya karşı güvence oluşturmak ve havada etkisiz hale getirmek amacıyla taşıyan bir proje olup, daha önce Reagan'ın 1980'li yılların başında gündeme getirdiği Yıldız Savaşları olarak bilinen Stratejik Savunma Girişimi (SDI) Projesini anımsatmaktadır. Tayyar, ARI, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, Beşinci Baskı, s. 599.

²⁰ Harekât Alanı Füze Savunma Sistemi'nin (TMD) bölgede faaliyete geçirilmesi planı, mevcutların içinde en tartışmalı olan konudur. Beijing, Japonya ve Kuzey Doğu Asya'da bu sistemin kurulmasını yüksek bir sesle protesto etmiş ve Tayvan'a kurulması karşısında kesin tavrını belirtmiş durumdadır. Çin'in itirazları askeri olduğu kadar siyasi endişelerden de kaynaklanmaktadır (Gerekli olan irtibat ağının kurulması ve müşterek planlama ihtiyacı ABD ile Tayvan arasında askeri bir ittifakın tesisini doğuracaktır). Washington ve Taipei'de TMD'nin kullanılması düşüncesi Çin'in sahip olduğu kısa menzilli balistik füzelerle karşı savunma ihtiyacından kaynaklandığı görüşü hakimdir. David, SHAMBAUGH, "Çin-Amerikan Stratejik İlişkileri: Ortaklıktan Rekabete", **Survival**, Cilt. 42, Nu. 1, Bahar 2000, The International Institute For Strategic Studies., (der. Yılmaz, TEZKAN, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, Ülke Kitapları, İstanbul, Mart 2002, s. 71,72.

²¹ Rusya'nın Çeçenistan ve Çin'in Doğu Türkistan sorununa yaklaşım tarzı ve uyguladığı politikalar büyük benzerlik arz etmektedir.

kaygılarıyla oluşturduğu Türkistan politikası; bölgenin Çin'in artan enerji ihtiyacını karşılama alternatifleri arasında hızla yerini alması, jeostratejik ve jeopolitik önemi ve bölgeyi gelişen ekonomisine bir pazar olarak görmesi ile Türkistan Politikasında değişime gitmiştir. Çin'in başta Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan olmak üzere, diğer bölge ülkeleriyle ikili ilişkilere dayalı iktisadi, askeri ve siyasal birlikteliklere yönelmesi neticesinde etki düzeyini artırarak Türkistan'da hakim duruma gelmesi ihtimali Çin ile Rusya arasındaki stratejik ortaklığın sona ermesi yönündeki beklentilerden bir tanesini oluşturmaktadır.

Uzun vadede Çin-Rus stratejik ortaklığının karşı karşıya kalabileceği ikinci sorun; Rus Uzak Doğu'su (Sibirya Bölgesi) ile sınırın diğer tarafında bulunan Çin arasındaki nüfus oranının dengesizliği ve Çin'den bu bölgeye yönelen göç sorunudur.

Sovyetler Birliği döneminde zayıf olan ekonomik ve politik durum, dağılma sürecinde artarak devam etmiş ve *bölgedeki huzursuzluklar, yolsuzluklar ve diğer zorluklar halkın Avrupa Rusya'sına devamlı bir şekilde göç etmesine sebep olmuştur. Bu geniş ve zengin tabii kaynaklara sahip Rus topraklarında yaşayan 8 milyon halk ile buraya sınırdış Çin Bölgesindeki 120 milyon Çinli arasında artan nüfus nispetsizliği²² dikkatleri çekmektedir.²³*

Her iki tarafında Çin'den Rusya'ya olan göç nedeniyle oluşan gerilimi azaltmak amacıyla uyguladığı vize kontrolü ve Rusya tarafından çıkarılan "Yabancı İşçilerin Sayısının Belirlenmesi ve Yabancı Uyruklu ve Vatansızların Göçmen Kaydı Yasaları"²⁴ ile geçici olarak yasadışı göç sınırlandırılmış olmakla birlikte, bu uygulamaların göçü durdurabilecek yeterlilikte olmayacağı değerlendirilmektedir.²⁵

Çin-Rus stratejik ortaklığının devamının önündeki engellerden bir diğeri ise, Çin lehine gelişen güç dengesi ve iki ülkenin Türkistan ve Asya-Pasifik bölgesinde sergilediği farklı görüş açılarıdır. Hızla büyüyen ekonomisi, modernize olan ve yapısal değişikliğe giderek güçlenen askeri yapılanması ile Türkistan devletleri ve diğer bölge ülkeleri üzerindeki etkisini hissettiren Çin, Rusya tarafından dikkatle izlenmesi gereken ortak konumunu muhafaza etmektedir.

²² Rus bölgesi Primarskiy Kroy ile komşusu olduğu Çin bölgesi arasındaki nüfus oranı; 2,3 milyona karşı 70 milyondur. Bu nispetsizlik, Moskova ile Beijing'deki diplomatların bütün iyi niyetli çabalarına karşı, bölgedeki statükonun değiştirilmesi için mevcut olan korkunç bir potansiyel baskıyı yansıtmaktadır. Sherman, GARNETT, "Çin-Rusya Stratejik Ortaklığının Tehlikeleri", *The Washington Quarterly*, Sonbahar 2001., TEZKAN, a.g.e., s. 128.

²³ GARNETT, a.g.m., s. 128.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ainur, NOGAYEVA, "Asyalılara Rusya'da Yer Yok", *Cumhuriyet Strateji*, 29 Ocak 2007, Yıl. 3, Sayı.135, s. 22.

²⁵ Çin için Moğolistan'dan sonraki genişleme alanının Rusya olabileceği bildirilmekte ve Çin'in hızlı kalkınmasının beraberinde Rusya'nın Uzak Doğu bölgelerinin Çinliler tarafından "istila"sına neden olabileceği savunulmaktadır. Bu çerçevede Çin'in Rusya için gelecekte bir tehdit olacağını düşünenlerin sayısı artmaktadır. "Skrıtaya Ugroza", <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1142843340>, (20 Mart 2006), alıntılıyan İlyas, KAMALOV, "Rusya'nın Asya-Pasifik Seferberliği", *Stratejik Analiz*, Temmuz 2007, Sayı. 87, s. 79.

4 ÇİN HALK CUMHURİYETİ-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ

Yeni bir yüzyıla dünyanın en büyük hegemon gücü olarak giren ABD, bu durumunu koruyarak yeni bir dünyayı konumunu geliştirecek biçimde planladığı aşamada, geleceğe dönük tüm politikasını ve diplomasisini bu amaç doğrultusunda örgütlemektedir. Bu doğrultuda ABD'nin üç amacı bulunmaktadır; birinci amacı, kendi merkezi hegemon gücünü korumak; ikinci amacı, buna uygun bir yeni dünya düzeni oluşturmak; üçüncü amacı ise, bu iki amacı önleyebilecek bir başka yeni hegemon gücün ortaya çıkışını önlemektir. Dünya tarihinin ortaya koyduğu gibi, rakip bir hegemon güç ya da adayı ortaya çıkarsa ABD merkezli bir yeni dünya düzeni planı zorlanacağı için, kendi çıkarları doğrultusunda ABD böyle bir oluşuma izin vermemekte, böyle bir role soyunan herhangi bir dünya ülkesini yakın takibe alarak, onun böylesine bir sürece girmesini engellemektir. Kendisini ABD'nin yerine dünyanın gelecekteki hegemon gücü olarak görebilecek tüm ülkelere karşı, ABD özel yöntemler geliştirmekte ve bu adayların içinden hiçbirisinin öne çıkmasına izin vermeyen dengeleyici bir yol izlemektedir.²⁶

ÇHC-ABD ilişkilerinin tarihsel seyrini de ABD'nin bu bakış açısı ile değerlendirdiğimizde; ÇHC'nin kurulduğu 1949 yılından itibaren iki ülke ilişkilerinin büyük oranda ABD'nin menfaatleri ve tehdit algılamaları kapsamında şekillenerek, inişli-çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. ÇHC'nin kuruluşundan günümüze değin ABD tarafından Çin'e uygulanan politikalar üç farklı dönem ve düşünce yapısında kendini göstermiştir. Bunlardan ilki, SSCB ile birlikte Çin'in komünist ideolojinin temsilcisi ve bu doğrultuda tehdit unsuru olarak görüldüğü 1950'li yıllar; ikincisi, ÇHC ile SSCB arasındaki ideolojik ayrılık ve sınır sorunları nedeniyle oluşan problemlerin sonucunda ABD-ÇHC yakınlaşmasının yaşandığı 1970-1990 yılları arasındaki dönem ve sonuncusu ise, Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte ÇHC'nin ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan güçlenerek küresel etkiye sahip bölgesel güç konumunu elde ettiği 20.yüzyılın sonu ve 21.yüzyılın ilk yıllarıdır.

ABD ile Çin arasında ilk dönemden günümüze intikal eden ve iki ülke arasında çatışmaya neden olabilecek en önemli unsur ise Tayvan sorunudur. Asya-Pasifiğin kontrolü noktasında ABD ve Çin için hayati öneme sahip Tayvan²⁷ sorununun başlangıcı²⁸ ÇHC'nin kuruluşundan itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini olumsuz yönde etkilemiştir.

²⁶ ÇEÇEN, a.g.e., s. 486.

²⁷ ABD için "hiç batmayan uçak gemisi" durumunda olan Tayvan'ın stratejik değeri, coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Tayvan, Çin'in doğu kıyısını kapatarak deniz bağlantısının kesilmesine ve donanmasının ilk adalar halkası içerisinde hareketsiz kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla Tayvan, ABD'nin bütün Asya-Pasifik güvenlik stratejisinde önemli bir yere sahiptir ve Asya-Pasifik ilişkilerinde ABD'nin liderliğini devam ettirebilmesi için çok önemli bir konumdur. Nuraniye Hidayet, EKREM, a.g.m. s. 61.; Çin için güvenlik açısından hayati önem taşıyan Tayvan, Doğu ve Güney Denizi'nin stratejik ilişkilerini kontrol altında tutmakta, Çin'in Pasifik Denizi'ne egemen ülke olmasını engellemekte, ekonomik gelişmesini ve güvenliğini derinden ilgilendirmektedir. Ou Hsi, FU, "Dalu Gung Zou Jian Bao", **Kıta Çin İşleri Bülteni**, <http://www.mac.gov.tw/m/policy/mwreport/880715/8811/index.htm>, (11 Kasım 1999), alıntılan EKREM, a.g.e., s. 53.

ABD Başkanı Truman 5 Ocak 1950'de Tayvan'ı Çin'in egemen toprağı olarak beyan etmişse de, 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başlayınca, ABD hükümeti, küresel bir komünizm planının varlığına inanarak, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırısını genel bir saldırıya başlangıç olabilecek bir Çin-SSCB stratejisinin ilk hareketi olarak görmüştür. 27 Haziran'da Başkan Truman, Tayvan'ın statüsünün açık olmadığını ileri sürerek, Milliyetçi Çin Hükümeti'nin Çin'in tek temsilcisi olduğunu ve bu bakımdan komünizme karşı korunması gerektiğini beyan etmiş ve Yedinci Filo'yu Tayvan'ın güvenliği için adaya göndermiştir. Çin Başbakanı ve Dış İşleri Bakanı Chou Enlai, 6 Temmuz'da, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne ABD'nin Kore'ye müdahale etmesine izin verilmesini kınayan bir mektup yollamıştır. ABD'nin Tayvan'a askeri kuvvet göndermesinin, Çin'in egemenlik haklarına bir tecavüz olduğunu ileri süren Chou, BM'den ABD'nin bu hareketini engellemesini istemiştir. Böylece diplomatik ilişkileri olmayan Çin ve ABD, Tayvan nedeniyle bir kriz içine girmişlerdir.²⁹

Kore Savaşı'nın bitmesiyle birlikte normale dönmesi beklenen ABD-Çin ilişkileri; Çin'in Tayvan'a yönelik mütecaviz hareketleri ve ABD'nin ise Tayvan'la siyasi ve askeri ilişkilerini geliştirerek "Karşılıklı Savunma Anlaşması" imzalamasıyla, SSCB-Çin ilişkilerinin olumsuz yönde gelişmeye başladığı 1960'lı yılların sonuna kadar sorunlu bir seyir göstermiştir. SSCB-Çin arasında varolan ideolojik anlaşmazlık ve sınır sorunları nedeniyle bozulan iki ülke ilişkilerini fırsat bilen ABD, Çin tarafına yaklaşılarak Tayvan'ın Çin toprağı olduğu ve Tayvan'a silah satılmamasını içeren deklarasyonlara imza atmış ve sonrasında Tayvan yerine ÇHC'nin BM'de Çin'i temsil etmesini sağlamıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte değişiklik gösteren ABD dış politikası, hegemon gücünü muhafaza etmek ve Yeni Dünya Düzeni olarak tabir edilen stratejisini uygulayabilmek amacıyla; kendisi için hayati önemi olan Orta Doğu, Avrasya ve Asya-Pasifik'te etkin olmaya ve bu bölgelerde hakimiyet kurmasına engel olacağını düşündüğü ülkelere karşı politikalar üretmeye başladığı yıllar, ÇHC-ABD arasındaki ilişkilerin üçüncü döneminin de başlangıcını oluşturmaktadır.³⁰

ABD dış politikasının büyük değişim gösterdiği bu dönem, esasen birbirinin devamı niteliğinde olan, 11 Eylül öncesi ve sonrası olarak kabul görmektedir. *11 Eylül olaylarından önce, ABD Başkanı Bush, ABD Silahlı*

²⁸ İktidardaki Çang Kay Şek liderliğindeki Milliyetçi Çin Hükümeti ile Mao liderliğindeki Çin Komünist Partisi arasındaki iç savaşa varan mücadeleyi komünistlerin kazanması ve sayıları iki milyonu bulan milliyetçinin Tayvan'a yerleşerek egemenliklerini ilan etmesiyle, ABD-Çin ilişkilerinin temel noktalarından bir tanesini oluşturan "**Tayvan Sorunu**" başlamıştır.

²⁹ Shou, XIAOHE, "*Zhonghua Renmin Gonghegve Zilao Shouce 1949-1985*", **Çin Halk Cumhuriyeti Arşivi El Kitabı 1949-1985**, Sosyal Bilimler Akademisi Yayınevi, Çin, 1986, ss. 835-836.; Wu, XIUQUAN, "**Dış İşleri Bakanlığındaki Sekiz Yılım**", Dünya Bilgi Yayınevi, Pekin, 1983, ss. 52-59., alıntılardan EKREM, a.g.e., s. 54.

³⁰ Bu döneme kadar ABD-Çin arasında sorun olmaktan çıkmış olan Tayvan, Çin'in "**Tek Çin**" prensibi dahilinde Tayvan'ı kendi toprağı olarak kabul etmesi; buna karşın ABD'nin, Asya-Pasifik'te en önemli kontrol noktası olma özelliği nedeniyle Tayvan'ın bağımsızlığına destek olması, ABD ve Çin arasında silahlı çatışmaya neden olabilecek stratejik bir sorun olma özelliğini günümüze değin muhafaza etmiştir.

Kuvvetleri'nin Soğuk Savaş dönemi mantığına göre yapıldığını ve kuvvet yapılanmasında köklü değişiklikler yapılmasına gerek duyulduğunu belirterek,³¹ bu yapılanmanın gerekçesi olabilecek ve küresel boyutta güvenlik yaklaşımlarında büyük değişikliklere yol açabilecek ABD güvenlik stratejisinin üç önceliğini kamuoyuna açıklamıştır, bu öncelikler ise;³²

- ABD'yi çok yönlü füze tehdidinden koruyacak, lazer teknoloji özellikli, birbiriyle bağlantılı, müttefik ülkeleri de kapsayacak bir coğrafyada (Avrasya), kara, deniz ve uzay istasyonlarında konuşlandırılacak "Küresel Füze Savunma Sistemi"nin kurulması,³³
- Nükleer Silahların azaltılması,
- Artık, "düşman" sıfatının geçersizliği göz önüne alınarak, Rusya Federasyonu ile stratejik iş birliği yapılmasıdır.

ABD Başkanı Bush söz konusu stratejik hedefleri açıkladığı günlerde, en az bu hedefler kadar önemli, ABD'nin gelecekte izleyeceği politikasına dayanak olabilecek ve ABD askeri odaklanmasının Avrupa'dan Pasifik'e yönelmesine³⁴ yol açabilecek bir başka stratejik açılımı, ÇHC'den gelebilecek her türlü saldırıda ABD'nin "her ne pahasına olursa olsun" Tayvan'ı savunacağı kararıyla yapmıştır.³⁵

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ise, ulusal strateji ve güvenlik anlayışında büyük değişim yaşayan ABD, tek kutupluluğa dayalı hegemon gücünü muhafaza edebilmek, uluslararası legal ve illegal unsurlara karşı oluşturduğu "ABD Savunma Stratejisi"³⁶ dahilinde dört ana amaç edinmiştir, ifade edilen amaçlar;³⁷

- ABD müttefikleri ve dostlarının güvenliklerinin ABD tarafından güvence altına alınması,
- ABD'ye karşı askeri rekabet anlayışında olanların vazgeçirilmesi,
- ABD çıkarlarına karşı tehditlerin caydırılması ve baskı altına alınması,

³¹ "Yıldız Savaşları", Hava Harp Okulu Bülteni, Bahar 1985, s. 24., alıntılan İhsan Tuncer, DABANLI, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeni Küresel Stratejisi, Muhtemel Sonuçları ve Türkiye", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Şubat 2003, Ankara, s. 101,102.

³² DABANLI, **a.g.m.**, s. 101,102.

³³ John, BERRY, "A New Pasific Strategy", **Newsweek**, 7 Mayıs 2001, s. 8., alıntılan DABANLI, **a.g.m.**, s. 101,102.

³⁴ Jane, PERLEZ, "White House Unconcerned About China-Russia Pact", **New York Times**, 17 Temmuz 2001, s. 4., alıntılan DABANLI, **a.g.m.**, s. 102.

³⁵ DABANLI, **a.g.m.**, s. 102.

³⁶ 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra, 30 Eylül 2001'de ABD Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı Quadrennial Defense Review Report, ABD'nin 21.yüzyıldaki savunma anlayışını ortaya koymaktadır. Raporda, ABD müttefikleri ve dostları arasında sürekli bir güvenlik ağı tesis edilmesini önermekte, güncel güvenlik eğilimleri arasında asimetrik savaş ve kitle imha silahlarının sayıldığı çalışmada CBRNE olarak kodlanan silah türleri (kimyasal, biyolojik, radyolojik, nükleer ve geliştirilmiş yüksek patlayıcılar), ABD'yi tehdit eden silahlar olarak nitelendirilmektedir. ABD'nin NATO stratejilerini de etkileyen bakış açısında, "güçsüz ve başansız devletlerin" dünyada tehdit yarattığı belirtilmektedir. Deniz, TANSI, "11 Eylül Neyi Değiştirdi", **Cumhuriyet Strateji**, 4 Eylül 2006, Yıl. 3, Sayı. 114, s. 6.

³⁷ TANSI, **a.g.m.**, s. 6.

• Caydırma başarısız olursa, düşman olarak belirtilen güçlerin defedilmesi olarak ortaya konulmaktadır.

ABD'nin, bu politikalar ekseninde şekillendirmeye çalıştığı Yeni Dünya Düzeni fikrinin önüne set koyabilecek ülkeler ve muhalif gruplar içerisinde ÇHC'ne ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Gelişen ekonomisi, siyasi ve askeri yapılanmasıyla birlikte, her fırsatta dile getirdiği Çok Kutupluluk düşüncesiyle küresel hegemonyasını tehdit eden Çin'e karşı ABD, Çevreleme Politikasını uygulama alanına koymuştur. Bu doğrultuda; Asya-Pasifik' de Çin karşıtı ittifak arayışları sergileyerek bölgede Çin etkisini azaltmaya çalışmakta, aynı zamanda Çin için hayati öneme sahip deniz yoluyla enerji temini ve ticaretini kontrol altına almaya çalışmaktadır.

Benzer sebeplerle ÇHC'nin petrol ihtiyacını karşılamada birincil önceliğe sahip Orta Doğu'da, Körfez Harekatları neticesinde bölgede kalıcı olduğunu gösteren ABD, kendisine karşı olduğunu her fırsatta dile getiren İran'ı kontrol altına alabilmek için fırsat kollamaktadır. ABD'nin Orta Doğu'da kontrolü ele geçirmesi, ÇHC'nin Afrika'dan enerji temin yollarının da ABD kontrolü manasına geleceğinden bu bölgelerde de gelecek yıllarda ABD-ÇHC çekişmesinin şiddeti artarak devam edecektir.³⁸

ABD'nin Türkistan politikası ise, genel hatlarıyla Avrasya ve özelde Asya'da izlediği politikalar içerisinde değerlendirilmektedir. Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı ve RAND'ın uluslararası güvenlik uzmanlarından olan Zalmay Khalilzad başkanlığında hazırlanan bir rapora göre, siyasi ve askeri güvenlik bakımından "ABD'nin Yeni Asya Stratejisi" dört ana unsurdan oluşmaktadır;³⁹

• ABD, Asya'daki geleneksel müttefik ülkelerle oluşturduğu ikili güvenlik ittifakını derinleştirmeli ve genişletmelidir. Bu ilişki üzerinde kapsamlı, çok taraflı "ortaklık" ilişkileri oluşturmaya çalışmalıdır.

• Asya'da yükselen önemli bir güç olan ve diğer taraftan da ABD'nin müttefiki olmayan Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkelere karşı güç dengesi stratejisi izlenmelidir. Ayrıca, bölgedeki diğer büyük ülkeler ile de

³⁸ ÇHC'nin izlemesi gereken Orta Doğu politikası hakkındaki düşüncelerini "Strateji ve Yönetim" adlı gazetede açıklayan Çinli akademisyen Zhang Xiaodong; ÇHC'nin etkili bir Orta Doğu politikası yaratabilmesinin temelini; enerjinin elde edilmesi, iç güvenlik ve ABD karşıtlığına bağlamaktadır. Xiaodong: İleride büyük bir petrol ithalatçısı olacak olan ÇHC'nin, petrol ihracatçısı olan ülkelere aynı mesafede yaklaşım göstermesi gerektiğini, bu ülkelerin çoğunluğunun da Orta Doğu'da bulunduğunu; ÇHC'nin nüfusunun çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Uygur Bölgesinde sorunları olduğunu, bu bağlamda ÇHC'nin Orta Doğu'daki İslam ülkelerinin bu bölgedeki Anti-ÇHC propagandalarını desteklemediğinden emin olmak zorunda olduğunu; ÇHC'nin ABD ile olan politik oyununda bir koza ihtiyaç duyduğunu ve ABD'nin ÇHC'ye karşı kullandığı Tayvan kozuna karşı ÇHC'nin Orta Doğu kartını kullanabileceğini ifade etmiştir., S., FRANCESCO, "China Plays The Middle East Card", <http://www.atimes.com/china>, (23 Nisan 2002)., ÇHC'nin Orta Doğu Politikası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: R. Kutay, KARACA, "**Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Doğu, Orta Asya Politikaları ve Bu Politikaların Türkiye'ye Muhtemel Etkileri**", SAREM (Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi) Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, ss. 20-32.

³⁹ Zalmay, KHALİLZAD, David, ORLETSKY, Jonathan, POLLACK, Kevin, POLLPETER, et al., "The United States and Asia: Toward a New U.S. Strategy and Force Posture", RAND, 2001. Ahıntılayan Mehmet Seyfettin, EROL ve Çiğdem, TUNÇ, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2003, Cilt. 9, Sayı. 3, s. 12,13.

(buna ABD'nin stratejik çıkarlarına kısmen tehdit oluşturan ve ABD çıkarlarıyla örtüşmeyenlerde dahildir) siyasi, iktisadi ve askeri ilişkiler geliştirilmelidir.

- ABD, bölgede silahlı çatışma çıkabilecek sıcak noktalarda meydana gelebilecek sorunların çözüm kabiliyetini artırmalıdır.
- ABD, bölgede güvenlik diyalogunun oluşması için bütün Asya ülkelerinin iştirak etmesini teşvik etmeli ve bölgede çok taraflı güvenlik mekanizmalarının ortaya çıkması hususunda çaba sarf etmelidir.

Raporda ifade edilen Yeni Asya Stratejisi'nin, ABD tarafından Soğuk Savaş sonrasında uyguladığı politikaların devamı niteliğinde olduğu ve bu politikaların hızla uygulama alanı bulduğu gözlenmektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, Türkistan bölgesini Sovyet Sonrası Alan olarak kabul ederek, bölgenin kontrolünü RF'ye bırakması neticesinde, bu politikasının yanlışlığını, bölge üzerinde özellikle Çin'in etki alanını genişletmesiyle fark eden ABD, bir taraftan Türkistan devletlerini yaptığı dış yardımlarla,⁴⁰ diğer taraftan ise demokratik bulmadığı bu ülkelerin yönetimlerini, sivil toplum örgütlerini de devreye sokarak değiştirmeye, SİÖ kapsamında artan Çin ve Rusya etkisini ise, BİO (Barış İçin Ortaklık)⁴¹ ve GUAM⁴² gibi örgütler kurulmasını sağlayarak kırmaya çalışmıştır.

⁴⁰ ABD'nin Türkistan devletlerine 1992-2002 tarihleri arasında yaptığı yardımlar 2 milyar 585 milyon dolar civarında olup, bu yardımların önemli bir kısmı güvenlik konularında kullanılmak üzere ilgili devletlere verilmiştir. Belirtilen yardım miktarları, "Central Asia's Security: Issues and Implications for US", CRS Issue Brief for Congress, 3 Ağustos 2001 ve ABD Dışişleri Bakanlığı Avrupa ve Avrasya İşleri Sekreteri Yardımcısı Beth Jones'un 11 Şubat 2002'deki açıklamasından derlenmiştir., alıntılayan EROL ve TUNÇ, **a.g.m.**, s. 15.

⁴¹ SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya'da yaşanan demokratikleşme sürecinin milliyetçileri iktidara getirme olasılığı nedeniyle, Doğu Avrupa'daki yeni demokrasiler NATO'dan güvenlik garantilerini bu ülkelere yaymasını beklemeye başlamışlardır. Söz konusu ülkeler NATO üyeliğini istikrarları ve yaşadıkları ekonomik ve politik geçiş sürecinin sıhhati için bir araç olarak görme eğilimi içinde olmuşlardır. NATO, bir taraftan üye olmak isteyen bir taraftan da Rusya'nın göstereceği tepkiden çekinen söz konusu ülkeleri hayal kırıklığına uğratmamak için 1994 Brüksel Zirvesi'nde "Barış İçin Ortaklık" programını geliştirmeyi kararlaştırmıştır. NATO'ya üye olmayan ülkelerle askeri alanda işbirliği geliştirmeyi amaçlayan BİO Programı; hava savunması, iletişim, kriz yönetimi, barışı koruma operasyonları ve lojistik gibi çeşitli faaliyet alanlarını içermektedir. Rusya (takınabileceği muhalif tavır göz önüne alınarak aynı yıl içinde BİO Programına dahil edilmiştir.), Doğu Avrupa ülkeleri, Tacikistan dışındaki bütün Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri, Slovenya, Finlandiya ve İsveç BİO Programına üye olmuşlardır ve program tüm AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) bölgesini içerir hale gelmiştir. Böylelikle, coğrafi ve politik açıdan elverişli ülkeler NATO üyeliğine bir adım daha yaklaşırken, diğer ülkelerin NATO ile ilişkileri daha da derinleşmiştir., Bülent Sarper, AĞIR, "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Yaz 2003, Cilt. 9, Sayı. 2, s. 120,123.

⁴² Örgüt 1996 yılında ülkeler arasında görüşmelere başlanarak, önce 1997 Ekim ayında Strasbourg'da Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından kurulmuş ve üye devlet isimlerinin baş harflerinden oluşan GUAM adını almıştır. Daha sonra Nisan 1999'da Washington'da Özbekistan'ın da bu yapılanmaya dahil olmasıyla isim GUUAM olarak değiştirilmiştir. Özbekistan'ın 5 Mayıs 2005 tarihinde, örgütten resmen ayrıldığını açıklamasıyla yeniden GUAM olarak anılmaya başlanan örgüt, 2006 Mayıs ayında Ukrayna'nın başkenti Kiev'de yapılan toplantıdan sonra "Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Teşkilatı" adını almıştır. Bölgesel bir işbirliği örgütünden uluslar arası bir teşkilata dönüşen GUAM, yeni projeler ve işbirliği çalışmalarıyla artık Avrasya'da etkin bir konuma kavuşmak istemektedir. Gürol, KIRAÇ, "Rusya'ya karşı GUAM", **Cumhuriyet Strateji**, 2 Temmuz 2007, Yıl. 4, Sayı. 157, s. 18,19.

11 Eylül saldırıları sonrasında Türkistan bölgesini, dolayısıyla Çin ve Rusya'yı kontrol etme imkanı sağlayan "Afganistan Operasyonu" nu gerçekleştiren ABD, operasyon sonrasında Özbekistan ve Kırgızistan'da askeri üsler kurarak bölgeye askeri yığınak yapmıştır. Fakat eski Sovyet Cumhuriyetlerinde ardi ardına gerçekleşen ve Renkli Devrimler olarak nitelendirilen rejim ve iktidar değişimleri Türkistan'da ABD'ye olan güveni zayıflatmıştır. Bu güven eksikliği, Türkistan devletlerini Rusya ve Çin'e biraz daha yaklaştırmış ve ülkelerinde mevcut askeri üslerin kapatılmasını da içeren ABD karşıtlığını meydana getirmiştir.

Çok Kutupluluğa olan inancını her fırsatta dile getiren Çin ise, ŞİÖ vasıtasıyla Rusya ve Türkistan Devletleri ile bölgede etki oluşturmayı amaç edinmiş ve bu ülkelerle özellikle ikili ilişkiler geliştirerek stratejiler üretmeye çalışmıştır. Türkistan bölgesinde kendisi içinde sorun teşkil edebilecek radikal dini hareketler ve terörizme karşı ABD'nin önderliğinde gerçekleştirilen Afganistan operasyonunu desteklemiştir.

Fakat ABD'nin bölgede uzun süre kalma şeklinde kendini gösteren gerçek niyetini ortaya koymasıyla birlikte Çin, rahatsızlığının ilk sinyallerini vermeye başlamıştır. Bu çerçevede, Mayıs 2002'de Çin Milli Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Uluslar arası İlişkiler Araştırma Enstitüsü (China Institute of Contemporary International Relations, CICIR) tarafından yayınlanan "Çin'in Uluslar arası Güvenlik ve Stratejik Ortamı" yıllık raporu oldukça dikkat çekici ifadeler içermektedir. Rapora göre;⁴³

- ABD'nin 2001'den itibaren yürütmekte olduğu "Tek Dünya Düzeni Küresel Stratejisi", Çin'in yükselişi ve çıkarlarıyla ters düşmektedir.
- 11 Eylül sonrası terörizme karşı işbirliği yapılmasına rağmen ABD, Rusya ve Çin arasındaki kuşku ve mücadeleler giderilememiştir.
- ABD'nin "Rusya'ya yakınlık, Çin'e uzaklık" politikasını yürütmesi ve gelecekte Çin'in ABD'ye olan tehdidinin Rusya'dan daha fazla olabileceği kanaatine varılmasından dolayı Çin ve ABD arasındaki stratejik mücadele, ABD-Rusya arasındaki stratejik mücadeleden daha sert olacağı benzenmektedir.
- ABD, terörizme karşı operasyonundan dolayı Çin'e yönelik kuşatma ve tedbir alma politikasını değiştirmemiştir.
- ABD'nin jeostratejik alanı Asya-Pasifik bölgesine kaydırması ve bölgede askeri gücünü artırması, Çin'i askeri bir baskıyla karşı karşıya bırakmaktadır.⁴⁴

⁴³ Çin Uluslar arası İlişkiler Araştırma Enstitüsü (China Institute of Contemporary International Relations), "Uluslar arası Stratejik ve Güvenlik Durum Raporu (*Guoji Zhanlüe yü Anquan Xinshi Pinggu*)", **Shishi Chubanshe**, Pekin 2002., alıntılıyan EROL ve TUNÇ, **a.g.m.**, s. 21.

⁴⁴ ABD'nin Japonya'da 41.000, Güney Kore'de 37.000 ve Tayvan çevresinde 19.000 asker bulunduruyor olması Çinli yöneticilerin bu yöndeki kaygılarını haklı çıkarır niteliktedir. Son yıllarda ABD'nin kendi liderliğinde Japonya, Singapur, Avustralya ve mümkün olursa Hindistan'ın katılımıyla bir "Asya NATO'su" oluşturmak yönündeki arayışlarını da Çin yönetimi doğrudan doğruya Çin karşıtı bir süreç olarak algılamaktadır., Ahat, ANDİCAN, "Çin Satrancında Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Cilt. 12, Sayı. 1, s. 27.

Bu rapordan da anlaşılacağı üzere ÇHC, ABD'nin kendisine yönelik uyguladığı politikaların farkındadır, fakat geleneksel olarak benimsediği “Zamanı Gelinceye Kadar Bekleme ve Oluşacak Fırsatları Değerlendirme” politikası çerçevesinde; bir taraftan başta komşuları olmak üzere hiçbir ülkeye karşı tehdit oluşturmadığını vurgulayarak, aralarında mevcut sorunların giderilmesi yönünde adım atarken, diğer taraftan kendisine karşı özellikle ABD tarafından oluşturulabilecek ittifakları engelleyebilmek amacıyla, ABD kuşatmasını önleyecek karşı tedbirler almaktadır.

5 SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bütün bu bilgiler ışığında RF, ÇHC ile olan ilişkilerini; Çok Kutupluluğun her fırsatta dile getirildiği ve ABD karşıtlığının sembolü haline gelmeye aday ŞİÖ vasıtasıyla Türkistan bölgesinin güvenliğinin sağlanması, bu kapsamda kökten dinci/etnik akımların engellenerek terörizm tehlikesine karşı konulması ve enerji ihracında alternatif olarak kullanabileceği ülke konumu ile sınırlı tutmak istemekte, Sovyet-Sonrası Alan konseptinin sona ermesiyle Türkistan bölgesinde zayıflayan etki düzeyini, geliştirdiği yeni projeler⁴⁵ vasıtasıyla artırmaya çalışmaktadır.

Sonuçta, ÇHC ile RF bölgenin iki etkin gücü olarak ABD-Batı karşıtlığına ve karşılıklı çıkara dayalı yürüttükleri, stratejik ortaklık olarak isimlendirilen⁴⁶ ilişkilerini tüm olumlu ve olumsuz etkenler göz önüne alındığında kısa dönemde devam ettirebilecekleri, fakat değişen koşullar ve iki tarafında Türkistan'da etkin olmak gayesiyle sergileyecekleri farklı stratejiler nedeniyle ilişkilerin çekişmeyle sonuçlanabileceği değerlendirilmektedir.

⁴⁵ BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'nin bekleneni verememesi nedeniyle, ABD ve Batı'nın desteğiyle oluşturulan GUAM ve Demokratik Seçenekler Topluluğu'na karşı Rusya; askeri sahada ve güvenlikte OGAÖ (Ortak Güvenlik Anlaşma Örgütü), ekonomik alanda AETA (Avrasya Ekonomik Topluluğu Parlamentolar Arası Asamble)'yi faaliyete geçirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Alexander, NIKITIN, “Sovyet-sonrası Alan Konseptinin Sonu ve Yeni Bağımsız Devletlerin Jeopolitik Yönelimlerindeki Değişim”, Çeviren. Emil, AHMADOV, İngiliz Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (RIIA), <http://www.chathamhouse.org.uk/publications/papers/view/-/id/439>, Şubat 2007, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Eylül 2007, Sayı. 89, ss. 57-67.

⁴⁶ İki ülke arasındaki ilişkiler Stratejik Ortaklık olarak isimlendirilmekle birlikte; Çin aynı ifadeyi ABD ile bağlarını nitelendirmek için kullanmakta, Michael, YAHUDA, “China's Search for a Global Role”, **Current History** 98, Sayı. 629, Eylül 1999, s. 269. alıntılan Richard, WEITZ, “Rusya ve Çin Neden Amerikan Karşısı Bir İttifak Oluşturmadı?”, **Naval War College Review**, Sonbahar 2003, cilt. LVI, sayı. 4., Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Dış Basın Bülteni, Mart, 2004, s. 118.; Japonya'ya yaklaşımı da benzer terimlerle karşılığını bulmaktadır. Jennifer, ANDERSON, “The Limits of Sino-Russian Strategic Partnership”, **Institute for Strategic Studies**, Adelphi Paper 315, Oxford Univ.Press, Londra, 1994, s. 23. alıntılan WEITZ, **a.g.m.**, s. 118., Stratejik Ortaklık tabirinin sağlam temeller üzerine oturtulmadığını destekler nitelikte, Çinli yetkililer Rusya'ya karşı politikalarını “Üç Yok” un yönlendirdiğini sürekli olarak tekrarlamaktadır: “İttifaklar yok, karşıtlık yok, üçüncü bir ülkeye karşı hedefler yok”, Yuen, PENG, “11 September Incident and Sino-U.S. Relations”, **Xiandai Guoji Guanxi**, 20 Kasım 2001, FBIS belgesi CPP20011220000180. alıntılan WEITZ, **a.g.m.**, s. 118.

“Stratejik Ortaklıktan Stratejik Rekabete” doğru bir seyir izleyen ABD-ÇHC ilişkilerinin ise, aralarındaki tüm sorunlara, görüş ayrılıklarına ve farklı çıkarlara karşın en azından yakın zamanda sıcak bir çatışmayla neticeleneceği beklenmemelidir. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin bu çatışmayı kaldırmayacak boyutlara ulaşması⁴⁷ yanında; ABD halihazırda kendisi için birincil önceliğe sahip Orta Doğu’da Irak ve Orta Asya’da Afganistan sorunu mevcutken ÇHC ile direkt bir mücadele içerisine girmek istemeyecektir. Aynı şekilde ekonomik gelişimini sürdürebilmek amacıyla etrafında güvenli bir ortam oluşturmaya çalışan ÇHC’nin de günümüz itibarıyla en son isteyeceği durum, ekonomik, siyasi ve askeri yapılanmasının tamiri çok güç zararlar göreceği çatışma ortamıdır.

Netice itibarıyla ABD ve ÇHC karşı karşıya gelmemeye özen göstermekle birlikte, ABD’nin uyguladığı ÇHC’ni Çevreleme Politikasına devam edeceği, bu maksatla Asya-Pasifik’te ÇHC karşıtlığında birleşen ittifaklar oluşturma yönündeki çalışmalarını artıracığı beklenmelidir. ÇHC’nin bu ittifak arayışlarına karşılık bölge ülkeleriyle ikili ve örgütler bünyesinde ilişkilerini geliştirerek, bu ülkeler için tehdit oluşturmadığını destekler nitelikte çalışmalar içerisinde olacağı; Türkistan’da ise, kendisi lehine gelişen mevcut durumun ekonomik, siyasi ve askeri unsurlar desteğinde ÇHC tarafından kullanılacağı ve bölgeyi sadece enerji temininde alternatif olarak kullanılmayarak, Orta Doğu, Kafkasya ve Avrupa ile bağlantı noktası olarak kabul etme düşüncesini muhafaza edeceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Barış ADIBELLİ, “Çin Fırtınası Küreselleşiyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 13 Şubat 2006, Özel Ek, Yıl 2, Sayı 85.
2. Bülent Sarper, AĞIR, “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Yaz 2003, Cilt. 9, Sayı. 2. ,
3. Ahat ANDİCAN, “Çin Satrancında Orta Asya”, **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Cilt. 12, Sayı. 1.
4. Tayyar, ARI, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
5. Alexandre, de BORDELİUS, “Ayı ile Ejderhanın Dansı: Yirmi birinci Yüzyılın Eşiğinde Rus-Çin İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, Fransız Müşterek Savunma Koleji, **Tribune**, <http://www.college.interarmees.defense.gouv.fr>. Askeri Bilimler Araştırma Merkezi Başkanlığı, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Dış Basın Bülteni, Kasım 2004.

⁴⁷ Soğuk Savaş dönemindeki Varşova Paktı’nın lideri Rusya’nın yanlışlarını yapmamaya özen gösteren ÇHC, küreselleşmenin lideri ABD ile karşıt kamplarda bulunmaktansa, onunla özellikle de yabancı sermaye bağlamında yakın işbirliğine girmiştir. Bir başka deyişle ABD, Çin’in ekonomik gelişmesine ve kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla yabancı sermaye akışına, şirket yapılanmasına ve üretimine katkıda bulunmakla kalmayıp, Çin’in üretiminin büyük bir bölümünü de ithal etmektedir. Bunun karşılığında ise Çin, üretimden sağladığı artı değeri ABD’nin dış ticaret açığını finanse etmek için Amerikan hazine bonolarına yatırmaktadır., Esat, ARSLAN, “ABD ve Çin Yayılmacılığına Karşı Ön Asya Barışı”, **2023 Dergisi**, 15 Ocak 2007, Sayı 69, s.38.

6. Anıl ÇEÇEN, **Türkiye ve Avrasya**, Fark Yayınları, Ankara, 2006.
7. İhsan Tuncer, DABANLI, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeni Küresel Stratejisi, Muhtemel Sonuçları ve Türkiye", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Şubat 2003, Ankara.
8. Bircan, DOKUZLAR, Hasan, YILMAZ ve Cenk, PALA "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1.
9. Nuraniye Hidayet, EKREM, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950–2000)**, Asam Yayınları, Ankara, 2003.
10. Mehmet Seyfettin, EROL ve Çiğdem, TUNÇ, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 2003, Cilt. 9, Sayı. 3.
11. Atakan, GÜL ve Ayfer Yazgan, GÜL, **Mekân Arayışındaki Avrasya Boru Hatları ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.
12. İlyas, KAMALOV, "Rusya Federasyonu (Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler, Temel Sorunlar, Muhtemel Senaryolar ve Ana Aktörler)", **Stratejik Öngörü 2023**, ASAM Yayınları, Ekim 2006.
13. R. Kutay, KARACA, **Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004.
14. R. Kutay, KARACA, "**Çin Halk Cumhuriyeti' nin Orta Doğu, Orta Asya Politikaları ve Bu Politikaların Türkiye' ye Muhtemel Etkileri**", SAREM (Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi) Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.
15. Gürol, KIRAÇ, "Rusya'ya karşı GUAM", **Cumhuriyet Strateji**, 2 Temmuz 2007, Yıl. 4, Sayı. 157.
16. Lutz, KLEVEMAN, **Yeni Büyük Oyun, Orta Asya'da Kan ve Petrol**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004. Halim, NEZİHOĞLU, "Bağımsızlıktan Günümüze Rusya – Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", (der. Mim, Kemal, ÖKE), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.
17. Alexander, NIKITIN, "Sovyet-sonrası Alan Konseptinin Sonu ve Yeni Bağımsız Devletlerin Jeopolitik Yönelimlerdeki Değişim", Çeviren. Emil, AHMADOV, İngiliz Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (RIIA), <http://www.chathamhouse.org.uk/publications/papers/view/-/id/439>, Şubat 2007, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Eylül 2007, Sayı. 89.
18. Ainur, NOGAYEVA, "Aşyalılara Rusya'da Yer Yok", **Cumhuriyet Strateji**, 29 Ocak 2007, Yıl. 3, Sayı.135. Mustafa ÖZTÜRK, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik Durumlarına Bakış", (der. Mim Kemal, ÖKE), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 1999.
19. A.Necdet PAMİR, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya' da Bitmeyen Oyun**, Asam Yayınları, Ankara, 1999.
20. Yılmaz, TEZKAN, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2002.
21. Kayrat, TOYKENOV, **Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikası**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2002.